

Sejlivede myter om Niels Hemmingsen

Af Henrik Frandsen

Tidsskriftet *Tidehverv* bragte i septembernummeret 2015 s. 134-137 min hovedsageligt teologihistoriske anmeldelse af den 382 sider store biografi *Niels Hemmingsen – storhed og fald* af Martin Schwarz Lausten (MSL), der blev udgivet i foråret 2013 i København. Anmeldelsen kan også læses på *Tidehvervs* hjemmeside.

Til læsere med særlig interesse for min anmeldelse har jeg senere ved almindelige breve rundsendt et supplement, der hovedsageligt er en kirkehistorisk anmeldelse. Ingen har kunnet modbevise eller gen-drive argumenterne i min anmeldelses to dele.

I begge af anmeldelsens dele har jeg blandt andet foretaget kritiske analyser af myterne om Niels Hemmingsen, og jeg har haft det håb, at han derved måtte blive rensat for myterne. Men ak og ve, nu i 2019 har jeg hørt ellers agtværdige embedssøstre og embedsbrødre gentage de mest kendte af disse myter. Dette er baggrunden for, at jeg har sendt den hidtil ikke-trykte del af min anmeldelse til *Kirkehistoriske Samlinger* i endnu et forsøg på at rense Niels Hemmingsen for myterne.

Hvornår blev Niels Hemmingsen født?

På side 13, i note 4, skriver MSL: »De ældste biografiske oplysninger af andre om Niels Hemmingsen er Peder Winstrups begravelsestale og Rasmus Vindings oplysninger, Vinding 1665, men de bygger vist begge på Melchior Adam 1618, Kornerup 1942.«

Peder Winstrup holdt sin begravelsestale i Roskilde Domkirke den 27. maj år 1600, og Rasmus (Erasmus) Vinding berettede om Niels Hemmingsen i 1665 i sit latinske værk om *Københavns Universitets Historie*. Hvordan skulle Peder Winstrup i året 1600 kunne bygge på Melchior Adam, der udgav sin bog om fremtrædende teologer i Europa i 1618 i Frankfurt am Main – 18 år *efter*, at begravelsestalen var blevet holdt?

Desuden har MSL overset, at Peder Hegelund allerede angående den 4. juni 1569 i sine latinske *Almanakoptegnelser* gav oplysninger

om både Niels Hemmingsen og dennes søn Hans 31 år *før*, begravelsestalen var blevet holdt.

I samme note fortsætter MSL: »Henrik Frandsen har gjort opmærksom på, at en udtalelse af Niels Hemmingsen i sin bog *Immanuel*, 1615, skal tydes sådan, at han angiver sin fødselsdato til den 4. juni 1513. Datoen bekræftes af de samtidigt nedskrevne Hegelunds *Almanakoptegnelser*, I, 15.«

Ja, Niels Hemmingsen skrev i Fortalen til sin *Immanuel* på latin: »Fra vort studereværelse den 4. juni i det Herrens år 1583. I min alders 70. [år], efter nu at have fuldført den 10. skarpe syvårsepoke [...]«; hvilket betyder, at Niels Hemmingsen skrev dette på sin 70 års fødselsdag. I sine ovennævnte *Almanakoptegnelser* skrev Hegelund: »Denne aften er vi kommet til København, i hvilken samme nat [der dengang begyndte kl. 22] Hans Hemmingsen er fyldt 19 år og faderen Hr. Doctor Niels Hemmingsen 56 år.« Hegelund meddelte således, at Hans Hemmingsen var blevet født den 4. juni 1550 og Niels Hemmingsen den 4. juni 1513. Niels Hemmingsens og Hegelunds af hinanden uafhængige oplysninger bekræfter altså hinanden, og derfor er der ikke grundlag for at sige, at jeg *tyder* Niels Hemmingsens udtalelse; nej, jeg *konstaterer*, at Niels Hemmingsen på latin i *kasus ablativ* om det præcise tidspunkt *hvornår* meddeler sin læser, at fortalen til hans *Immanuel* er dateret til hans 70 års fødselsdag. Dernæst *konstaterer* jeg, at Hegelund, sådan som just anført her, bekræfter, at *den 4. juni 1513 er Niels Hemmingsens fødselsdato*.

MSL skriver imidlertid på side 13, linje 2, inden for *sin* horisont, at Niels Hemmingsen »blev født i maj eller juni 1513«. Ulogisk forekommer det fremdeles, at MSL kan skrive, at datoen »bekræftes af de samtidigt nedskrevne *Peder Hegelunds Almanakoptegnelser*«, thi Niels Hemmingsen daterede Fortalen til sin *Immanuel* i 1583, og Hegelund lavede sine optegnelser i sin almanak i 1569 – altså ikke »samtidigt«, men med 14 års mellemrum.

MSL henviser således til mig uden nogen henvisning til noget som helst arbejde af mig, hvorimod MSL i sine andre noter med henvisninger til mig henviser til to af mine arbejder. Derfor må jeg til MSL's frit i luften svævende henvisning føje, at MSL henviser til en e-mail, som jeg den 23. februar 2012 sendte til sognepræsten ved Helligåndskirken i København, og at MSL *ikke* havde anmodet mig om tilladelse til at offentliggøre nævnte oplysning på tryk, førend jeg selv kunne have haft mulighed for at offentliggøre oplysningen på tryk.

På side 329, linjerne 1-2, beretter MSL, at Niels Hemmingsen i »1583« havde »afsluttet manuskriptet til bogen *Immanuel*«. Samme

side, linjerne 5-6, skriver MSL imidlertid, at Niels Hemmingsen havde »forsynet« dette manuskript »med en tilegnelsesskrivelse, dateret d. 4. juni 1586...«. Da jeg har haft den trykte udgave af *Immanuel* i hånden, har jeg ved selvsyn *konstateret*, at værket var dateret den 4. juni 1583.

Hvor blev Niels Hemmingsen født?

Side 13, linje 2, anfører MSL »Errindlev på Lolland« som Niels Hemmingsens fødested. Over for dette udsagn kan anføres følgende fire sæt dokumentationer:

Kjell Barnekow meddeler i *Niels Hemmingsens Teologiska Åskådning, En Dogmhistorisk Studie*, Lund 1940, side 1, note 1, på grundlag af en kilde fra Niels Hemmingsens levetid, at »Hemmingsen er født på Lolland, i landsbyen Hyldtofte, i Tågerup Sogn, i Fuglse Herred«.

Jens Worm oplyser i *Forsøg til et Leksikon over danske, norske og islandske Lærde*, I, København 1771, side 423, at Niels Hemmingsen blev født »i en Bye kaldet Engebølle i Taagerup Sogn strax ved Nysted i Laaland«,

Adam oplyser i sit førnævnte værk fra 1618, side 190, at Niels Hemmingsen blev født i »Emboldss«, dvs. en latinisering af Engebølle.

Vinding oplyser i sit førnævnte værk fra 1665, side 74, at Niels Hemmingsen blev født i »Embolts«, dvs. også en latiniseret udgave af Engebølle.

Deraf kan vi slutte, at Niels Hemmingsen er blevet født i landsbyen eller landsbydelen Engebølle i eller ved landsbyen Hyldtofte, i Tågerup Sogn, i Fuglse Herred på Lolland i Danmark.

Spørgsmål om nogle af oversættelserne af Niels Hemmingsens værker
Side 126 omtaler MSL Niels Hemmingsens praktiske latinske håndbog *Pastor* om præstens pligter i levned og arbejde. MSL fortsætter: »Den blev salgsmæssigt en stor succes«; og MSL tilføjer: »ligesom der udkom flere tyske og to engelske oversættelser.«

Hertil må indvendes, at *Pastor* udkom i en oversættelse til tysk i 1566 i Leipzig, og at den samme tyske oversættelse blev genoptrykt i 1569 i Leipzig. Andre end denne ene oversættelse til tysk eksisterer ikke.

Videre må der indvendes, at der ikke eksisterer nogen oversættelse til

engelsk af *Pastor*. Imidlertid udkom anden del af Niels Hemmingsens latinske værk *De Methodis* i 1574 i London i en oversættelse til engelsk med titlen *The Preacher*, idet anden del af *De Methodis* er en vejledning for præsten med hensyn til lejlighedstaler og prædikener og bærer den latinske undertitel *Ecclesiasten*.

Blandt oversættelserne har MSL oversat, at jeg i 1987 ved hjælp af en mikrofilm fra Prag, i det daværende Tjekkoslovakiet, på Det Kongelige Bibliotek i København dokumenterede, at Niels Hemmingsens *Liffsens Vey* fra 1570 igennem oversættelsen til latin ved Anders Sørensen Vedel, *Via Vitae*, fra 1574, var blevet oversat til tjekkisk af præsten Jan Askylles Beraunsky og udgivet i Prag i 1587.

Var der en biografi i Niels Hemmingsens ligprædiken over Mogens Gyldenstjerne?

Side 211 skriver MSL om Niels Hemmingsen, at »i ligprædiken over Mogens Gyldenstjerne nævner han først sidst i bogen de biografiske oplysninger, som i øvrigt ikke kommer til at fylde særlig meget«. Dog havde allerede historikeren Arnold Heise (1837-1915) bemærket angående denne ligprædiken, at »den vedføjede korte Levnedbeskrivelse [...] er næppe af Niels Hemmingsen«, jf. *Personalhistorisk Tidsskrift* 2. Rk., VI, samt artiklen om Mogens Gyldenstjerne i *Den Store Danske Encyklopædi*, hvor der står: »Niels Hemmingsens ligtale over ham har et højst upersonligt præg«, dvs. en ligprædiken uden biografiske oplysninger.

Var der konfirmationsforberedelse på Niels Hemmingsens tid?

Side 216 beretter MSL, at Niels Hemmingsen digtede salmen »Adams store wlydighed«, og at denne »blev optaget i Lorentz Benedicts andenudgave af Hans Thomsens salmebog (1570)«. Side 218 beretter MSL videre om samme salme: »Niels Hemmingsen havde skrevet salmen med det lidt tunge teologiske indhold til den unge adelsfrøken Birgitte Rosensparres undervisning i kristendom, vistnok da hun skulle forberedes til konfirmation.« MSL går dermed ud fra, at konfirmationen eksisterede i 1570 i den danske kirke. Men MSL oplyser i sit værk *Danmarks kirkehistorie*, København 1983, side 183: »I januar 1736 indførtes konfirmationen«.

Hvor langt var afsnittet om kontrakter, lån og renter i Niels Hemmingsens kommentar til Jakobsbrevet?

Side 248 skriver MSL, at Niels Hemmingsen i sin kommentar til Jakobsbrevet indføjede et afsnit »om kontrakter, lån og renter«, og at

dette »omfatter ikke færre end 238 sider«. Imidlertid viser en almindelig, uvildig optælling, at afsnittet blot omfatter 104 sider.

Hvornår fik Niels Hemmingsen selv trykt bøger i Schweiz?

Side 343 skriver MSL, som nævnt i den første del af min anmeldelse (i *Tidehverv*): »flere af hans værker udkom i det calvinske Schweiz«. Heroverfor står disse kendsgerninger:

I Danmark blev 45,89% af Niels Hemmingsens udgivelser trykt. I (det nuværende) Tyskland 39,13%. I England 9,66%. I Island 1,93%. I Schweiz 1,44%. I (det nuværende) Belgien 0,48%. I (det nuværende) Tjekkiet 0,48%. I Sverige 0,48%. I (de nuværende) Nederlandene 0,48%.

Disse 1,44% i Schweiz omfatter tre værker på latin: Hans *Udlægninger af Johannes-Evangeliet* i årene 1590-1591, hans *Afhandling om den almindelige eller for alle mennesker frelsende nåde* i 1591 og hans *Udlægninger af Davids første 21 Salmer* i 1592. Disse tre udgivelser af Niels Hemmingsen blev trykt i Schweiz, *efter* at Formynderregeringen havde rehabiliteret ham i 1589. Og Niels Hemmingsen selv udgav kun disse tre værker i Schweiz; og i rækkefølge ét efter ét. Så uanset, om disse tre værker var resultatet af en bevidst planlægning eller ej, var de *modstykker* til, at calvinisterne med misbrug af hans navn havde udgivet den såkaldte bog med (udvalgte titler af) hans *Teologiske Værker* i 1586, bogen om *Skatten af den sande og ortodokse tro* i 1587 og bogen om *Den kristne fulde rustning* i 1588.

I øvrigt bør det tilføjes, at tillægsordet »flere« ifølge *Ordbog over det Danske Sprog* betyder »adskillige«; og at ville kalde tre værker for flere, eller for adskillige, må siges at være ubegrundet.